

ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE ÇALGILARIN ETHOS'U*

Ayna İSABABAYEVA*

Öz

Çalgılara farklı etik karakteristiklerin verilmesi antik Yunan felsefi düşüncesinin ortaya çıkmasından çok önce başlamıştır. İlk olarak, antik Yunan mitolojisinde çalgıların, insan doğasına özgü niteliklerle –iyi ve kötü, günah ve sevap, aşırılık ve ölçülük – özdeşleştirmenin örneklerine şahit olmaktayız. Felsefenin klasik döneminde bu kavramlar, bilimsel olarak değerlendirilmiş, onlara farklı yaklaşımlar –diyalektik ve mantıksal – uygulanmış ve bu problematik, mitolojinin münferit idealarını sistemleştirip bir öğreti düzeyine yükseltmiştir. Bu şekilde müziğin insana etkisini araştıran Ethos öğretisi ve en ilgi çekici gelişmelerden biri olan çalgıların Ethosu ortaya çıkmıştır. Bu makalede, Antik çalgıların özellikle lir ve flütün Ethosu, onların mitolojik kökenleri ve felsefi temelleri araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çalgı, Ethos, Antikite, Felsefe.

INSTRUMENTS ETHOS IN ANCIENT GREEK PHILOSOPHY

Abstract

Giving the different ethical characteristics to the musical instruments had begun long before the appearance of the philosophical thought in ancient Greece. But it is the philosophy of the classical period put this question under the scientific and philosophical consideration, applied the variety of approaches to these issues, treating them logically and dialectically and raising this subject into a system, brought these ideas to the level of separate teaching. Thus, teaching of Ethos and one of its most interesting parts the Ethos of music instruments appeared. This article discusses the Ethos of the music instruments of Antiquity, especially lyra and flute, the mythological origins and philosophical foundations of the doctrine.

Keywords: Music Instruments, Ethos, Antiquity, Philosophy.

*Bu makale Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsünde tamamlanan “Antik Yunan Müzik Felsefesinde Ethos Kavramı” adlı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır. Bu vesileyle hocam Doç. Dr. Fazlı Arslan’a teşekkürlerimi sunarım.

*Dr. Öğr. Gör. Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü
isababayeva@erciyes.edu.tr

Giriş

İnsanoğlu eski çağlardan beri müziğin etkisinin hep farkında olagelmıştır. Tarih boyunca, sadece bu gücün kullanım imkânlarına bakış açısı değişmiştir. Antikite'nin her dönemi, müziğin etkisini kendince değerlendirmiş ve kullanmıştır. Örneğin, felsefe-öncesi antik dünya sanat tarihi, müziğin – ki o zamanlarda büyüyle özdeşleştiriliyordu – insan ve doğa üzerindeki etkisiyle ilgili örneklerle doludur. Antik Yunan felsefesinin klasik döneminde ise müzik, felsefeyle birleştirilmiş ve bilimsellik kazanmıştır. Felsefe, müziğin davranış ve etik etkisini derinlemesine irdeleyerek savunmuş, bu etkinin karakterini ve seviyesini tespit etmiştir. Müziğin etik etkisini inceleyen *Ethos* öğretisi ortaya çıkmıştır.

Ethos öğretisinin temelinde, son derece kesin ifade edilmiş kuramsal bir yapı yatmaktadır: “Bu öğretinin çıkış noktası yeterince basittir. Temelinde, müziğin hareketleriyle ruhun hareketlerinin ilişkisinin onayı vardır”¹. Felsefe, müzik öğelerin insanın ruhsal ve fiziksel yapısına farklı etki ettiğini tespit etmiştir. Antik Yunan müzik felsefesinde *Ethos* öğretisi çerçevesinde o dönemlerde bilinen tüm müzik kategorileri etik açısından değerlendirilmiş, ama o kavramların bazıları daha çok ve daha derinlemesine araştırılmıştır. Bunlar; müzikte sözlerin yeri kavramı, çalgı kavramı, mod ve ona bağlı armoni kavramları, ritim ve bağlantılı ölçü kavramlarıdır. Çalgıların Ethos'u diyalektik temelinde geliştirildiği için ilgi çeken bir müzik teorisi olmuştur.

Çalgıların Ethosu

Antik dünyada çalgıların farklı karakterlere sahip oldukları inancı yaygındır. Bu inanca bağlı olarak, farklı çalgıların kendine özgü ahlaki ve enerji içeriğine sahip oldukları için insan üzerindeki etkilerinin de farklı olduğu düşünülmekteydi. Bu idealar; büyü, felsefe ve din

¹ R. Gruber, *İstoriya Muzikalnoy Kulturi* (Vol. I), (Moskva: Muzika,1941), s. 328–329.

anlamında farklı aşamalardan geçmiş, çeşitli formlara sahip olmuş ve farklı şekillere bürünmüştür.

Antik Yunan felsefesinde her çalgının, doğrudan kendi icra işlevinin yanında onun etik özelliği de sağlamlaştırılmıştır. Antik Yunan felsefesinin çalgılar hakkındaki değerlendirmesini olumlu veya olumsuz olarak ayırabiliriz. Felsefenin stabil olumlu değer biçtiği çalgılar lir ve kitharadır. Çok telli çalgılar, vurmali çalgılar ve flüt gibi diğer çalgılara antik felsefe çok sert biçimde olumsuz yaklaşmıştır.

Arp gibi çok telli çalgılar, antik Yunan felsefesinde genel olarak olumsuz değerlendirilmiştir. Petrov buna ilişkin olarak: “Yunan filozofların, arpın, lirden farklı olarak sabit olumsuz konnotasyona² sahip olduklarını söylemektedir.³ En başta bu yaklaşım, o çalgıların başka kültürlere ait olmalarıyla ilgilidir; ikincisi olarak ise, onların olumsuz ahlak *Ethos*’uyla yüklenmiş olmalarıdır: “Klasik dönemde Yunanlılar liri tercih etmektedirler. Arp onlarda Anadolu’yu (Lidya ve Frigya) çağrıştırmaktadır. Aristoxenus arplara (pectida⁴, magadis⁵, trigonon⁶ ve sambik⁷) “yaban diyarların çalgıları” der. Arp özellikle kadınların özel ortamlarda çaldıkları bir çalgıdır. Bu çalgı, aşk duyguları ve serüvenlerle bağdaştırılmıştır. Profesyonel arp kadın çalgıcıları, şölenlerde yiyip içen erkeklere zevk vermek için para karşılığında müzik yaparlardı”.

“Çok telli” kavramı, kendi kendine zaten antik Yunan felsefesinin bu çalgılara karşı beslediği olumsuz tavrını barındırmaktadır. Antik Yunan felsefesi tarafından her şeyde sadelik ve tutumluluk hatta riyazet

² Konnotasyon: Sabit çağırışım

³ V. Petrov, “Kinnor, Kifara, Psaltır v İkonografii i Tekstah”, *Intellectual traditions of antiquity and the middle ages, studies and translations*, (ed.) M. Petrova (Moskva: Krug, 2010), s. 642.

⁴ Pectida: Lidya kökenli çok telli lir türü. Telleri mızrapsız, parmakla çekiştirerek çalınmaktadır.

⁵ Athenaeus’a göre magadis çok telli Lidya kökenli bir çalgı (Athenaeus, s.346-349 [634c-636c]).

⁶ Trigonon: Üçgen’den türetilmiş, çimdiklenen müzik çalgısı, lire yakın; son derece nazlı ve yumuşak sesler yayarmış.

⁷ Üçgen arpa benzeyen kısa telli çalgı.

ilan edildiği bir dönemde, bu anlayışın müzikte ve müzik aracılığıyla insan üzerinde yer bulması gerekirken, müzikte de her türlü fazlalık ve çeşitlilik felsefe tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Platon'a göre müzikte çok seslilik, modların karışımı ve çok sesli çalgılar toplumda ve eğitimde gerekli değildir. Şehirde kullanılmak üzere sadece lir ve kitharayı bırakır, köylük yerlerinde ise çobanlar için bir de panflüte izin verir⁸.

İlginçtir ki Ortaçağ döneminde de Clemens Alexandrinus tarafından bu düşünceler neredeyse aynı sözlerle tekrar edilecektir: "İçki âlemlerinde alışlagelmiş flütü uzaklaştırın... panflütü çobanlara, flütü ise puta tapan boş inançlı insanlara bırakalım. Gerçeği istiyorsanız, bu çalgıları yasaklamak gerekir..."⁹.

Antik Yunan felsefesi çalgılardaki çeşitliliği insanın ahlaki yükselmesini engelleyen gereksiz bir şatafat olarak değerlendirmektedir. Platon kendi ideal devletinde aynı zamanda trigonon, pectida ve her türlü "çok telli ve çok sesli" çalgı üreten ustalara yer vermez. Ona göre devlette sadece lir ve kitharayı bırakmak yeterli olacaktır¹⁰.

Felsefe için enstrümantal müzik çok çalkantılı bir alandır. Enstrümantal müzik, öncelikle etik niteliğinin belirsizliğiyle, ardından felsefi araştırma zorluğu ve kurallara tabi tutulamaması nedeniyle felsefeyi ve sonra da (Ortaçağ'da) dini korkutmuştur. Örneğin, genel anlamda kitharaya çok olumlu yaklaşan Platon bazı metinlerde bu çalgıya bile etik açıdan daha dikkatli yaklaşılmasını söylemektedir. Platon'a göre müzik: "ölçüye değil de, duyarlılığa dayalı bir ahenk oluşturur; kithara ile ilgili tüm müzik alanı da aynıdır, çünkü harekete

⁸ Platon, *Sobraniye Soçineniy* (Vol. III), (Çev. S.S.Averintsev, A.N.Yegunov, N.V.Samsonov, Moskva: Mısl, 1994), s. 165 [Rep. III 399cd].

⁹ V. Şestakov, *Muzikalnaya Estetika Zapadnoevropeyskogo Srednevekovya i Vozrojdeniya* (Moskva: Muzika, 1966), s.98.

¹⁰ Platon, III/1994, s. 165 [Rep. III 399c].

geçirilen her türlü ölçüyü tahmine göre arar. Bu da fazlasıyla belirsizlik ve çok az kararlılık içerir”¹¹.

Platon özellikle çocukları, aşırı ritim, ton, çalgı vb. çeşitlilikten korumayı önermektedir:

Kithara hocası ve onun öğrencileri, lirin ses netliğinden ve eşliğinden faydalanmalı ve lirin sesini şarkıya uydurmalıdırlar. Şair farklı bir melodi yarattığında fakat lirin çok sesliliği ve ses çeşitliliği ile teller belli bir sesi çıkardıklarında, kısa ve uzun aralıklı seslerin ahenk ve ahenksizliğin kombinasyonlarında, hızlanma ve yavaşlamalarda, yükselme ve alçalmalarda ve rengârenk ritim çeşitliliğini lir sesine uydurdukları zaman çocukların eğitimine fayda getirmez, çünkü onlar çok hızlı olarak, sadece üç yıl içinde müzikteki tüm faydalı şeyleri öğrenmek zorundadırlar. Aslında ortak karmaşayı meydana getiren zıtlıklar sadece öğrenmeyi zorlaştırır, hâlbuki gençler her şeyi mümkün olduğu kadar iyi öğrenmelidirler¹².

Platon’a göre; çok telli çalgılar, ortak armoniyi fazla tonlara parçalayarak insanın ahlak bütünlüğünün parçalanmasına neden olurlar ve onda incelik, keskinlik ve şımarıklık meydana getirirler. Platon bu duruma, kendi ideal devletinde ve eğitim sisteminde kesinlikle yer vermemektedir.

Lir, Kithara ve Flüt’ün Ethosu

Felsefe, Antikite’deki tüm çalgıların içinden sadece lir (bazı kaynaklara göre kithara) ve flütü seçip, bu iki çalgıya kutup özellikleri yükleyerek aralarında sürekli kıyaslamalar yapmıştır. Antikite’de bu iki çalgının arasındaki felsefi zıtlasma o kadar derindir ki bu durum Antik ve Ortaçağ dönemlerinden Rönesans’a kadar devam etmiştir: “Rönesans’a kadar üflemeli çalgılar (burada flütten ve flüt ailesi

¹¹ Platon, III/1994, s. 64 [*Phil.56a*].

¹² Platon, *Sobraniye Soçineniy* (Vol. IV), (Çev. A.N.Yegunov, S.P.Kondratyev, S.Ya. Şeynman-Topşteyn, Moskva: Mısl, 1994), s. 265 [*Legg. VII 812 de*].

çalgılardan bahsedilmektedir A.İ.) soylu kişiler için uygun görülmemiştir”¹³. Bu tartışmanın felsefi temelleri Pisagor’un, çalgının *Ethos* idealarına dayanmaktadır.

Flüt ve lirin etik özelliklerini karşılaştırma geleneğini Pisagor oluşturmuştur. Ona göre flütün sesi rahatsız edici ve avamdır¹⁴. Bu yüzden etik amaçlı melodiler öncelikle lirle çalınmaktadır. Diogenes Laertius’un eserinde, Pisagor’un tanrılara ve iyi insanlara lir sesiyle şarkı söyleyerek, şükran sunmayı öğrettiğini anlatmaktadır¹⁵. Porfyry’de ise Pisagor’un: “Homeros şiirlerini lir eşliğinde mükemmel söylediğini”¹⁶ okumaktayız. Ayrıca Porfyry, Pisagor’un çocukken bir kitharacının yanında öğrenim görmüş olduğu bilgisini de vermektedir¹⁷.

Ünlü bir efsaneye göre Pisagor, flütle çalınan frigyen melodilerinden coşan ve ateşlenen bir genci lir çalarak sakinleştirmiştir¹⁸. Bu metinde flütün sesiyle ruhsal dengesini kaybeden gencin, lirin sesiyle tekrar nasıl iyileştiği görülmektedir. Pisagorculukta çalgıların, özellikle de lirin etik etkisi hakkındaki düşünce sabittir: “Son derece örnek davranış ve karaktere sahip bir insan olan Pisagorcü Clinias’ın, kızgın olduğu zaman her defasında liri alıp çalmaya başladığı: “neden” diye soranlara ise “kendimi sakinleştiriyorum” diye cevap verdiği bilinmektedir”¹⁹. Lir çalmanın büyülü-arındırıcı etkisi ile ilgili düşünlere sadece Antikite’de değil, Ortaçağ’da da birçok kez rastlanmaktadır. Basil of Seleukeia²⁰: “Lir sesi, şeytanları okla vurur gibi yok eder” demiştir²¹.

¹³ Şestakov, s. 76

¹⁴ Iamblichos, *Jizn Pifagora* (Çev. İ. Yu. Melnikova, Moskva: Aleteya, 1998), s. 80 [XXV 110].

¹⁵ D. Laertius, *Jizn Filozofov* (Çev. M. L. Gaspsrov, Moskva: Misl, 1986), s. 313 [VIII 24]

¹⁶ Porfyry, *Jizn Pifagora*. D. Laertius, *Jizn Filozofov* içinde (s. 416–426), (Çev. M.L. Gasparov, Moskva: Misl, 1986), s. 420 [26].

¹⁷ Porfyry, s.417 [11].

¹⁸ Iamblichos, s. 80 [XXV 112].

¹⁹ Athenaeus. *Pir Mudrezov* (Çev. N.T.Golinkeviç, Moskva: Nauka, 2010), s. 334 [XIV 624a].

²⁰ Silifkeli Vasily: Silifke’de doğmuş ünlü Ortaçağ din adamı.

²¹ akt. Şestakov, 1966, s. 17

Pisagor'un ve Pisagorculuğun lir ve flüt için yaptığı benzer değerlendirme, asırlar süren felsefe geleneğine temel oluşturmuştur. Tüm antik filozofların, çalgıların *Ethos*'u ile ilgili ağızbirliği içinde oldukları bilinir. Antik Yunan felsefesinin klasik ve daha geç dönem filozofları bu geleneği devam ettirerek onu geliştirip derinleştirmişlerdir.

Platon'un birçok diyalogunda, flüt ve flüt çalanlar hakkında son derece olumsuz ifadeler vardır²². Platon'un ideal devletinden flüt, klasik sadelikten uzak, keskin sesi nedeniyle kovulmuştur. Sokrates: “gelin flüt çalmayı inceleyelim: Kallikles, flütün zevkin²³ dışında başka bir şey verdiğini düşünmüyor musun?” diye sorar ve flütün etik bir faydasının olmadığını vurgular²⁴.

Antik felsefenin flüte yönelik olumsuz yaklaşımını, farklı bakış açılarından incelemek gerekir. Büyük ihtimalle bu olumsuz tepkinin nedeni, flütün ses özellikleri olmuştur. Çağdaş flüt kavramının antik dünyasındaki “flüt”ünden çok farklı olduğunu da belirtmemiz gerekir. Flüt Antikite'de öyle güçlü bir sese sahiptir ki, *Crito* isimli diyalogunda Platon içinde bulunduğu kötü durumunu, flüt sesinden başka hiçbir sesin duyulmasına izin vermeyen koribantların durumuyla kıyaslamaktadır²⁵. Losev flütün tanımına ilişkin farklılıklardan kaynaklanan bu problemi şöyle anlatmaktadır: “O, (flüt A.İ.) bizim bakır çalgıların sesine benzer metalik keskin sesler çıkarmaktaydı, bu yüzden de Yunanca “aulos” “flüt” olarak değil de, daha ziyade “klarnet” olarak tercüme edilmelidir”²⁶. Fakat asırlar süren çevirmen geleneği “aulos” kelimesini flüt olarak sabitleştirmiştir²⁷.

²² Platon, *Sobraniye Soçineniy* (Vol. I), (Çev.VI.S.Solovyev, M.S.Solovyev, S.Ya.Şeynman-Topşteyn, Moskva: Mısl, 1990), s. 134 [*Alcib.II* 145d]) ve s. 175 [*Euth.*285c].

²³ Aristo'ya kadar antik Yunan felsefesi zevk veren müziği zararlı olduğunu vurgulamaktadır.

²⁴ Platon, 1990, s. 545 [*Gorg.*501e].

²⁵ Platon, 1990, s. 111 [*Crit.* 54d].

²⁶ A. Losev, *Mifologiya Grekov i Rimlyan* (Moskva: Mısl, 1996), s. 456.

²⁷ Antik Yunan felsefesinin flüt tarifleri daha çok zurnaya benzemektedir.

Antik kaynaklardan yola çıkarak flüt; uç, son derece güçlü, hem trajik hem de komik şehvetli duyguların ifadesinde kullanmak için daha uygun görülmüştür ve keskin sesiyle gülme ve ağlama krizleri yaratmak için kullanılmıştır. Bunun hakkında Boethius şöyle der: “eskilerin geleneğinde, cenazede ağlayan kadınların yanında flüt de çalınmaktaydı²⁸. Papinius Staius da şu satırlarla aynı konuyu anlatmaktadır:

... anıran boynuz gibi

*Flüt, ölen ruhları kendine çeker*²⁹.

“Orgiastic” çalgısı olarak ün salan flüt görüntüsü ve sesiyle, şehvet kültlerini hatırlatmaktadır. Lir de tam tersi yumuşak ve güçsüz, akarcasına ve şırıltı benzeri sesiyle, dinleyici kalplerine sakinlik getirip ruhsal durumlarını dengelemektedir.

Antik Yunan felsefesinin flüte karşı olumsuz duruşuna bir başka sebep de felsefe tarafından şarkıların içindeki çok gerekli görünen sözün olmasıyla ilgilidir. Daha doğrusu bu yaklaşım müzikte solo vokal ve ona eşlik eden çalgının arasında orantı ile ilgilidir. Yani müzik uygulaması sırasında tüm dikkat belli bir etik anlam taşıyan sözlere yönelikken, eşlik eden çalgının sesinin, şarkıcının veya okuyucunun sesini bastırmaması gerekmektedir. Antik flüt ise büyük sesli bir çalgı olarak bu uygulama için uygun değildir. Diğer taraftan kithara ve lir, nazik sesleriyle, şiir ve şarkı söylemelerinde daha uygundur.

Fakat en önemlisi, bu çalgıların Apollon adı ve kültüyle bağlantılı ve dolayısıyla da kült ve kutsal olmasıdır. Apollon kültünün çalgılarından farklı olarak: “...Dyonysus’un ana çalgıları –tympanum, cymbala ve auloslar³⁰, Yunan çalgısı değildirler. Bu da antik Yunan felsefesinin onlara karşı tepkili olmak için başka bir nedendir. Bunun sebebi jeo-tarihseldir. Konu şu ki, lir ve kithara, tamamıyla Yunan

²⁸ Sophocles’e göre: “ölülerin çalgısı lir değil flüttür” (akt. Losev, 1996, p. 559).

²⁹ akt. Şestakov, s. 158.

³⁰ Y. Gertzman, *Muzıka Drevney Grezii i Rima* (Sankt-Peterburg: Aleteya, 1995), s.45.

çalgılarıyken, flütün Frigya kökenleri vardır: “Yunan kithara ve Anadolu’da yaratılan Frigya aulos’u arasındaki farklar hemen anlaşılmıştır: çalgılardan birinde ahlaki denge, diğesinde ise zapt edilemez zevk isteği görülmüştür”³¹

Flüte olan olumsuz yaklaşım ilk olarak mitolojide görülmektedir. Antik Yunan kültürünün flütle ilgili duruşunu metaforik biçimde anlatan iki mitos bize ulaşmıştır. İkisi de aslında çalgı *Ethos*’u fikrinin mitolojik birer düzenlemesidir. Bunlardan birincisi; son derece olumsuz karakter taşıyan flütün yaratılışını anlatan mitostur. Bu mitosa göre; bu çalgıyı yaratan Atina, onu çalarken tesadüfen yüzünün yansımalarını suda görür. Şişen yanaklarla (zurna çalanları hatırlayalım) ortaya çıkan yüzünün görüntüsü ona öyle iğrenç gelir ki, dehşet içinde flütü yere atar. Bu mitosta, estetik açıdan metaforik bir şekilde flütün, insana etik zarar verdiği düşüncesi anlatılmıştır. Bunu antik dünyada şöyle anlamışlardır:

Flütlerle ilgili antik mitos son derece zekice oluşturulmuştur. Derler ki, Atina, flütü yarattıktan sonra onu bir tarafa atmıştır. Buna uygun bir sebep de bularak da, sanki Atina flütü çalarken yüzünün aldığı şekle kızmıştır. Halbuki asıl sebep ise tabii ki şudur: Atina aslında bilim ve sanat tanrıçasıdır, oysa flüt çalma eğitiminin zihinsel gelişimle hiçbir alakası yoktur³².

Flüte karşıt olarak liri, antik Yunan felsefesi önemli estetik özelliklerle de süslemiştir. Örneğin, *Hippias Majorda* güzel olan ve olmayan nedir tartışmasında, lir bir güzellik örneği olarak gösterilmiştir³³. Bu metin, antik dünyada lirin oldukça estetik olarak

³¹ D. Zoltai, *Etos i Affekt. İstoriya Filosofskoy Muzikalnoy Estetiki ot Zarojdeniya do Gegelya* (Moskva: Progress, 1977), s. 44.

³² Aristo, *Soçineniya* (Vol. IV), (Çev. N.V.Braginskaya, M.L.Gasparov, S.A.Jebelev, & T.A.Miller, Moskva: Mısl, 1983), s. 640–641 [*Polit.* VIII, VI 8; 1341 b 2–9].

³³ Platon, 1990, s. 395 [*Hipp.maj.* 288c].

algılandığını anlatır. *Phaedo*'dan bir metinde, lirin Antikite'de son derece romantik bir karaktere sahip olduğu da gösterilmektedir³⁴.

Çalgıların *Ethos*'una dayalı bir başka antik Yunan mitosu ise, Apollon ve Marsyas arasındaki müzik yarışmasını anlatmaktadır. Bu mitos, lirin (bazı kaynaklarda kithara) tanrısal yeterliliğini ve flütün de taşkın şevk düşkünlüğünü ifade eden sembolik bir zıtlılaşmadır:

Efsaneden bilindiği üzere, Marsyas isimli satir³⁵ Atina tarafından atılan flütü bulmuştur. Flüt çalmayı öğrenmiş ve bu sanatın ustası olduktan sonra kitharadaki ustalığı ile ünlü Apollon'u yarışmaya çağırmıştır. Yarışmanın hakemleri Apollon'u üstün saymışlar ve Apollon, Marsyas'ın derisini yüzmüştür. Apollon bu yarışmada flüt çalmasına rağmen, onu temsil eden çalgı khitaradır. Bu mitosun Phylostratus tarafından anlatımında, sadece Apollon değil, onun khitarası da kazanmıştır, sadece Marsyas değil onun flütü de kaybetmiştir. Bu yarışma sonrasında, flüt yerlerde sürünmekte, khitaraya ise Apollon'un elinde çalınmaya devam etmektedir³⁶.

Antikite, liri en olumlu etik³⁷ ve estetik kavramlarla birleştirmiş, en basit içgüdüleri yansıtan flütten farklı tutmuştur. Bu konuda Losev şunu yazar: "Apollon'un khitarası; olimpik, kahramanlık ve özel epik şiirin ve müziğin sembolüdür... Buna karşın tüm antik dünya, Dionysus'un, Marsyas'ın, Pan'ın flütünü son derece aşırı, coşkulu, taşkın ve hatta çılgın olarak algılamıştır... flütün keskin ve hareketli sesi, sakince dökülen ve sakinleştiren khitaraya sesiyle kıyaslaması, antik estetiğin içindeki fenomenlerinin en ilginçlerinden biridir"³⁸.

³⁴ Platon, *Sobraniye Soçineniy* (Vol. II), (Çev. S.A.Ananyin, S.K.Apt, T.V.Vasilyeva, Moskva: Mısl, 1993),s. 27 [*Phaedo* 73d].

³⁵ Satir: Antik Yunan mitolojisinde yarı insan yarı teke, kır ve orman tanrısı.

³⁶ Losev, *Mifologiya Grekov i Rimlyan*, s. 458.

³⁷ Homer'in Aşil'in "kalbini lirle zevklendirdiğini" hatırlayalım (Homer, 1967, p. 153 [*Iliad* IX 186]).

³⁸ Losev, *Mifologiya Grekov i Rimlyan*, s. 456.

Felsefe biliminden beklenen gerçekçi yaklaşımın tam tersine, felsefe son derece net bir duruş sergileyerek, mitolojinin yorumlarını desteklemiştir. Bu benzer duruma, Pisagor ve Pisagorcuların felsefesinde, Platon'da ve hatta Aristo'da da rastlanmaktadır. Platon'un yazılarında Sokrates, bu konuda Antikite'nin temsili olarak şunu söyler: "Apollon ve onun çalgılarını, Marsyas ve onun çalgılarına tercih ederek, olağan olmayan herhangi bir şey yapmıyoruz"³⁹.

Diğer Antikite filozofları gibi Platon, birbiriyle akraba ve Apollon mitolojisiyle bağlantılı oldukları için sadece lir ve kitharaya hayat hakkı vermektedir. Flütü, Pisagor'da olduğu gibi, Platon da zararlı çalgı sınıfına koymaktadır. Bunun sebebi de flütün, Apollon'un karşıtı Marsyas'ın adıyla bağdaştırılmasıdır. Platon'un ideal devlette kullanılan müzikle alakalı konuşmasında, Marsyas'ın gereksiz coşturan flütün müziği, Apollon'un çalgıları olan lir ve kitharanın sakin ve yüce müziğine yerini bırakır⁴⁰. Hatta *Euthydemus* diyalogunda flütçü Marsyas'la ilgili olarak, derisini yüzdükleri ve kendisinin "boş bir çuval"a dönüştüğüne dair bir aşağılayıcı hatırlatma da bulunmaktadır⁴¹. Genel olarak flüte ve flütçülere olan aşağılayıcı tavır, Antikite'de geleneğe dönüşmüştür. İlginçtir ki aynı tavra Ortaçağ döneminde de rastlanmaktadır. Ramis de Pareja *Musica Practica*'da şöyle yazar:

...aramızda bazıları var ki, özellikle bu tür bayağı şarkılara yönelirler ve şarkılarda gereksiz süsleme yaparlar; onlar Kilise anamız tarafından belirlenen tanrısal şarkı söylemeyi neredeyse göz ardı ederler ve tüm hayatları boyunca farklı uzunluktaki notaların, figürlerin ve övgüye değeri olmayan

³⁹ Platon, III/1994, s. 166 [*Rep. III 399e*].

⁴⁰ Platon, III/1994, p. 165 [*Rep. III 399d*].

⁴¹ Platon, 1990, p. 175 [*Euth. 285d*].

şeylerin peşine takılırlar... Kime mi benzerler? Ancak flütçülere!⁴²

Çalgı *Ethos*'unun mitolojik anlatımı, Yeni Plâtonculuk döneminde kozmolojik idealara dayandırılmıştır. Aristides Quintilianus *De musica* eserinin 18. ve 19. bölümlerinde müzik çalgılarının *Ethos*'unu açıklamaktadır:

Belli ki telli çalgılar khitara ve lir, armonik değişmezlik göstererek ve bu anlamda gökyüzünün “kuruluşunu” ifade ederek soylu sesler çıkarırlar. Bu çalgılar, Apollon ve Hermes'e, Musalar'dan ise Polyhymnia ve Erato'ya adanmıştır. Flütün ruhsal müziği ise, insan ruhunda gereksiz şevk ve akılsız coşku uyandırır, bu da havaya uygun olmaz, lakin neme ve rüzgâra uygundur. Bu müziği yöneten Musa Euterpe'dır, fakat asırlık antik gelenekten beklentimize karşın, Dionysus'un adı burada geçmemektedir. Apollon'un armonik açıdan dengeli müziği, flütün coşkun, taşkın ve aşırı Bacchic⁴³ müziğin üzerindeki üstünlüğü, flütçü Marsius'un üzerindeki khitara Apollon'un zaferiyle; ayrıca Atina tarafından atılan ve daha sonra Marsius'un aldığı flütle ilgili mitosuyla da ispatlanmıştır. Hatta bundan fazlası da var. Tüm kozmos, Aya özgü olan kısmı hariç, Apollon'un müziğiyle ifade edilmektedir ve sadece Ayın altında khitara ve flütün sesleri birbirine karışmaktadırlar. Bu şekilde telli ve üflemeli çalgıların farklılığı kozmik temellere oturtulmuştur⁴⁴.

Çalgıların karşıtlığına, daha sonraki bin yıllık tarih açısından bakarsak, çok ilginç bir manzara ortaya çıkmaktadır. Özellikle de antik filozoflar tarafından geliştirilen çalgıların *Ethos*'u teorisi, erken ve Ortaçağ Hıristiyanlık tarihinde de devam etmektedir. Kuşkusuz ki, müzik

⁴² akt. Şestakov, s. 354.

⁴³ Bacchus – Dionysus'un diğer ismi.

⁴⁴ A. Losev, *İstoriya Antichnoy Estetiki*, (Vol. VII/1), (Moskva: AST, 2000), s. 398–399.

çalgılarıyla ilgili geliştirilen antik gelenek, Ortaçağ Hıristiyanlığının çalgılar hakkındaki düşünce biçimini de etkilemiştir. Bilindiği gibi, Hıristiyan geleneğinde müzik çalgılarına karşı son derece radikal yaklaşımlara rastlamaktayız. Asırlar boyu gelişen Hıristiyan metinlerini yorumlama geleneği açısından bakarsak, bu yaklaşımların pek çok çeşidini görebiliriz. Fakat bunun temelinde, antik filozoflar tarafından kavranan gerçek ruhsal sanat anlayışı ile onun fiziksel, mükemmel olmayan, dünyevi ifadesi arasındaki zıtlığın yattığını anlamalıyız. Genel olarak Ortaçağ çalgı *Ethos*'u birçok açıdan antik yaklaşıma benzemektedir:

Her kim ki flüt ve telli çalgılar dinlemeye kendini bırakır, horon ve danslara katılır, Mısır usulü el çırpar ve buna benzer yakışıksız ve sorumsuz zaman geçirirse, çok hızlı bir şekilde büyük ayıplara ve azgınlığa ulaşır, zilin gürültüsüne geçiş yapar, hayal kültürünün çalgılarıyla çılgınlaşmaya başlar, bu tür şölenler çok kolayca sarhoş tiyatrosuna dönüşür. Bu yüzden flütü çobanlara, boş inancı olanlara ve puta tapanlara bırakalım; bu çalgıların bizim ayık toplumsal şölenlerimizden uzaklaştırılmasını isteriz; onlar insandan ziyade hayvanlara daha çok makbuldür; bırakın bu çalgıları aptal insanlar kullansın (Clemens Alexandrinus, *Paedagogus*, II, 4)⁴⁵.

Ortaçağda döneminde antik Yunan felsefesinde dikkate alınmayan çağlılara ilişkin yeni bir bakış açısı geliştirilmiştir. Bu da çalgıların görsel anlayışıdır. Çalgıların felsefe tarafından metaforik şekilde yorumlanması Ortaçağ'da çok kabul görmüştür:

Ortaçağ estetiğinde çalgıların bir de alegorik yorumu yaygın kabul görmüştür. Bu alegoriler, kural olarak müzik çalgısının insan vücuduyla kıyaslanmanın üzerine temellendirilmiştir. Böylece Büyük Vasiliye (Basil of Caesarea) göre insan vücudu,

⁴⁵ Akt. Şestakov, 1966, s. 29–30.

tanrıyı yüceltmeye amaçlandırılmış müziksel ayarlı bir enstrümandır. Vücudun hareketleri de enstrümantal müzik eşliğinde bir şarkı yani “psalm”dır⁴⁶. İnsanın hareketleri – faaliyetleri– ise temaşa ile ilintilidir, yani şarkıdır. Çeşitli çalgılar da alegorik anlatımdan nasibini almıştır. Clemens Alexandrinus için arp, tanrıyı öven alegorik bir ifadedir. Onun telleri ise tanrısal logos tarafından mızrapla uyandırılan inananların ruhlarıdır, tüm müzik armonisi ise Hıristiyan kilisesinin armoni ve ahenginden başka bir şey değildir. Athanásios Alexandrias ise on telli “psaltery” çalgısını beş duyu ve ruhun beş gücüyle beraber insan vücudu şeklinde anlatmaktadır. St. Gregory ise, her çalgıda teolojik değerlerin hiyerarşisindeki elemanların sembolik ifadesini görür ve “Psaltery’nin gökyüzü krallığını ifade ettiğini, tympanum bedenlerin ölümünü, flütün sonsuz sevince ulaşmanın gözyaşlarını, khitaranın ise inançlı insanlara sonsuz hayırların varlığını ifade ettiğini” söyler (Büyük Grigorius, *Expos. İn reg.* I) Athanásios Alexandrias ise bunu “Çeşitli çalgıları yüceltiyorsak bunu sembol olarak almak gerekir: beden parçaları tellerdir, düzgün ve doğru düşünceler ise cymbala benzeri çalışır” sözleriyle açıklar⁴⁷.

Sonuç

Antikite ve Ortaçağ’da filozofların, çalgıların etiği konusuna bakış açıları genel olarak birbirine çok yakın durmaktadır. Tarih bize bu konuyla ilgili mitoloji, felsefe ve dinin şaşırtıcı olarak bir fikir birliği içinde olduklarını gösterir. Ancak antik felsefenin klasik dönemindeki mitolojik unsurların baskınlığı, onun geç dönemindeki Yeni Plâtonculuk anlayışında değişime uğrayarak, kozmolojik düşüncelerle desteklenmiştir. Çalgı *Ethos*’u Ortaçağ’da Hıristiyanlık dinini

⁴⁶ Hıristiyanlıkta bir tür ilahidir.

⁴⁷ Şestakov, 1966, s. 21.

desteklemek amacıyla sembolik, metaforik ve alegorik açıdan zenginleşmiştir. Antik Çağın erken klasik döneminden başlayarak Rönesans dönemine kadar genel olarak çalgı *Ethos*'u ideaları –özellikle flüt ve kitharaya bakış açıları – hiç değişiklik göstermemiştir.

Bu iki çalgının doğasındaki farklılık, antik Yunan kültürü için o kadar açıktır ki, felsefe mitolojide çalgılarla ilgili geliştirilen ideaları benimsemek zorunda kalmış ve bu düşünceyi daha da geliştirmiştir. Ayrıca, bu iki çalgı arasındaki karşıtlık, kültürün felsefeye nadiren sunabildiği hediyelerden biri olmuştur. Bu hediye, erken dönem felsefesinin ilgisini çeken ve felsefe tarafından yeni düşünme yollarıyla çözülmeye çalışılan bir diyalektik bulmaca gibi algılanmıştır. Bu araştırma alanı felsefe için yeni bir ufuk olmuştur. Bu ufuk, her şeyden önce, mitolojinin birkaç asırlık gelişmesi sonucunda ortaya koyduğu iddiaların, diyalektik mantığı kullanarak felsefi kanıt araması ve bulmasıdır. Felsefe, bu mitolojik iddiaların doğru olduğuna inanıyordu ama onların eski ve kanıtlanmamış formlarıyla yetinmek istemeyince bu fikirleri yeni mantıksal yollarla işlemeğe başlamıştır. Sonuç olarak, mitolojide gelişen, çalgıların etik potansiyeline dair fikirlerin temeli, özünde değişmemekle beraber yeni felsefi delillerle güçlendirilmiştir. Bu fikirlere referans, özellikle de antik Yunan felsefesinin klasik döneminde, yani Yunan toplumunda kriz yaşandığı zamanda, son derece aktüel olmuştur. Bu kriz, bir devletin, sosyal ve ona bağlı olarak ahlaki krizi idi. Bu ahlaki krize felsefenin cevabı, farklı etik teorilerinin ve temel etik kavramlarının ortaya çıkması şeklinde olmuştur. O teorilerden biri müzik Ethos öğretisi olmuştur. Ethos öğretisinin kapsamında çalgı kategorisinin bir etik aracı olarak değerlendirilmesi, Avrupa medeniyetinin tüm müzik-felsefe düşüncesinin fenomenidir. Bu fenomenin esası, antik mantalitede aranmalıdır ki o mantalitenin önemli bir özelliği, umulmadık yerlerde ve olaylarda etik karakteristikleri bulmaya açık bir düşünce usulüdür. Bu özellik sadece felsefeye değil, bütün antik Yunan düşünme tarzına aittir. Böylece

mitolojide çalgılar ile ilgili tam olarak idrak edilmeyen düşünceler, Antikite'nin felsefi ve etik idealalarının yapısına sorunsuz bir şekilde oturtulmuştur. Etik öğretilerin çerçevesinde geliştirilmiş “iyi” ve “kötü” gibi kavramlar çalgı Ethos'u öğretisinde sanatsal yansımalarını bulmuşlardır. Toplumun tüm hayatı müzik ile iç içe olduğundan bu tür paralellerin aranması ve bulunması, antik Yunan felsefesi için son derece önemli olmuştur.⁴⁸ Filozofların düşüncesine göre, insanda var olan müzik meylinin olumlu değişimi – en ufak bile olsa – toplumun ciddi pozitif reformlarına yardım edecektir. Tarih, bu idealaların son derece ütöpik olduğunu göstermiştir. Ama bu fikirlerin ütöpik kalmasının nedeni, bize göre, onların hayata geçirilememesinden kaynaklanmaktadır. O fikirler ne kadar doğru ve ideal olsa bile onları gerçekleştirmek için Antikite'de felsefe yeterli güce sahip olamamıştır ama o fikirleri ateş ve kılıçla zorla kabul ettiren⁴⁹ Ortaçağ, bu anlamda Antikite'den çok daha başarılı– tabii ki negatif anlamda – olmuştur. Fakat sonunda Ortaçağ da bu konuda yenilmiştir. Günümüzde gördüğümüz gibi müzik sanatı ne felsefenin ne de dinin onun için çizdiği yoldan gitmemiştir. Müziğin seyrettiği yol ise bireysel sanatsal arayış, yaratıcılık zevki ve müzik çeşitliliği yoludur. Bu, büyük ölçüde çalgılarla ilgilidir. Rönesans'tan sonra çalgılar o denli gelişmiştir ki onların etikle özdeşleştirilmesi fikri bile başlı başına felsefi bir ütopya olarak görülebilir.

Farklı çalgıların antik Yunan felsefesinin birer etik kategori olarak kabul edilmesi ve o kategorilerin diyalektik yoluyla incelenmesi sadece Antikite'nin değil tüm Avrupa medeniyetinin gelişmesinin fenomeni olarak adlandırılabilir. Ortaçağ döneminden sonra bu sorulara değinilmemiştir. Ancak günümüzde, sanatın açık bir şekilde yansıttığı toplumun ahlak problemleri, müzikte etik potansiyelin var olduğunu

⁴⁸ Antik kaynakları bunu bize çok açık ve net göstermektedir. Felsefi ve gayri felsefi metinlerden, her özgür insanın müzik çalgı eğitimi aldığını öğrenmekteyiz.

⁴⁹ Avrupa şehirlerin meydanlarında çalgıların yakıldığını hatırlayalım!

yeniden düşündürmektedir. Felsefe ve müziğin asırlar sonra, eski ama çok sağlam bir temel üzerinde yeni bir müzik-etik teorisinin yaratılmasının hem sanat, hem bilim, hem toplum açısından gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Şüphesiz ki çalgıların Ethos'u bu teorisinin en önemli ve kapsamlı bölümünü oluşturmaktadır.

Kaynakça

Aristo, *Soçineniya (Eserler)* (Vol. IV), Çev. N.V.Braginskaya, M.L.Gasparov, S.A.Jebelev, & T.A.Miller, Moskva: Mısl, 1983.

Athenaeus, *Pir Mudrezov (The Deipnosophists)*, Çev. N.T.Golinkeviç, Moskva: Nauka, 2010.

Gruber, R., *İstoriya Muzikalnoy Kulturi (Müzik Kültürün Tarihi)* (Vol. I), Moskva: Muzıka, 1941.

Homer, *Iliad, Odyssey*, Çev. N.Gnediç, Moskva: Hudojestvennaya Literatura, 1967.

Iamblichos, *Jizn Pifagora (Pisagor'un Hayatı)*, Çev. İ. Yu. Melnikova, Moskva: Aleteya, 1998.

Laertius, D., *Jizn Filozofov (Filozofların Hayatları)*, Çev. M. L. Gaspsrov, Moskva: Mısl, 1986.

Losev, A., *Mifologiya Grekov i Rimlyan (Yunanlıların ve Romalıların Mitolojisi)*, Moskva: Mısl, 1996.

Losev, A., *İstoriya Antichnoy Estetiki (Antik Estetiğin Tarihi)*, (Vol. IV Aristotel i Pozdnyaya Klassika (Aristo ve Geç Klassik), Moskva: AST, 2000.

Petrov, V., "Kinnor, Kifara, Psaltır v İkonografii i Tekstah (Kinnor, kithara, Psaltery in İconography and Texts", *Intellectual traditions of antiquity and the middle ages, studies and translations*, (Ed.) M. Petrova, Moskva: Krug, 2010, s. 589–714.

Platon, *Sobraniye Soçineniy (Eserler)* (Vol. I), Çev.Vl.S.Solovyev, M.S.Solovyev, S.Ya.Şeynman-Topşteyn, Moskva: Mısl, 1990.

Platon, *Sobraniye Soçineniy (Eserler)* (Vol. II), Çev. S.A.Ananyin, S.K.Apt, T.V.Vasilyeva, Moskva: Mısl, 1993.

Platon, *Sobraniye Soçineniy* (Eserler) (Vol. III), Çev. S.S.Averintsev, A.N.Yegunov, N.V.Samsonov, Moskva: Mısl, 1994.

Platon, *Sobraniye Soçineniy* (Eserler) (Vol. IV, Çev. A.N.Yegunov, S.P.Kondratyev, S.Ya.Şeynman-Topşteyn, Moskva: Mısl, 1994.

Porfyry, *Jizn Pifagora* (Pisagor'un Hayatı), D. Laertius, *Jizn Filosofov* içinde, Çev. M.L.Gasparov, Moskva: Mısl, 1986, s. 416–426.

Şestakov, V., *Muzikalnaya Estetika Zapadnoevropeyskogo Srednevekoviya i Vozrojdeniya* (Batı Avrupa' nın Ortaçağ ve Rönesans'ın Müzik Estetiği), Moskva: Muzıka, 1966.

Zoltai, D., *Etos i Affekt. İstoriya Filosofskoy Muzikalnoy Estetiki ot Zarojdeniya do Gegelya* (Ethos ve Affect. Başlangıcından Hegel'e Kadar Felsefi Müzik Estetiğinin Tarihi), Moskva: Progress, 1977.

Künye:

İsababayeva, Ayna, “Antik Yunan Felsefesinde Çalgıların Ethos'u”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II*, (2013):82-99.